

SZEMLE

MAGYAR MŰVÉSZET 1890–1919

Mit kap az irodalomtörténész (tanár, diák, kutató) a századforduló és a századelő magyar művészettörténetét boltozó szintézisbe állító, nagy alakú és nagy formátumú könyvtől? – kérdezhetjük az Irodalomtörténet lapjain, szem előtt olyan olvasókat tartva, akiknek szemében és igényeiben az irodalom és a művészet ikertartománya egymásba nyílik.

Mindenekelőtt: a kor művészetének tartalmas és távlatos bemutatását, rendezett, értelmezett és értékelt összegezését. A magyarországi művészet teljes történetét nyolc kötet hivatott nyomon követni; az elsőként átnyújtott hatodik magas színvonalon képviseli a készülő sorozat formálási elveit. Főszerkesztőjének, Aradi Nórának beköszöntő szavával:

„A művészettörténetírás e nagy kollektív hazai vállalkozása célját tekintve a kézikönyv feladatát tölti be, tehát azokat az ismereteket, amelyek egy adott korszak művészetéről rendelkezésre állnak, történeti diszciplína szerint rendszerezi és értelmezi. E sorozat célja azonban nemcsak a szó hagyományos értelmében vett adatközlő-értékelő kézikönyvnek közreadása, hanem megkísérli a . . . korszak művészetének és művészeti életének szintetizáló bemutatását, figyelemmel a történelem mozgására, az eszmék, az esztétikai normák alakulására, az anyagi kultúra változásaira, a társművészetek fejlődésére, a műfajok társadalmilag és történetileg, technikailag determinált változására.” (15.)

A könyv követi e magasra tűzött célokat. A kötet szerkesztője Németh Lajos. Huszonöt szerzője (Aradi Nóra, Beke László, Bernáth Mária, Dercsényi Balázs, Dózsa Katalin, Egri Mária, Erney Gyula, Gábor Eszter, Gellér Katalin, Kathy Imre, Keserű Katalin, Koós Judith, Láncz Sándor, Mendöl Zsuzsa, Nagy Ildikó, Németh Lajos, Passuth Krisztina, Sármány Iлона, Szabadi Judit, Szabó Júlia, Széphelyi F. György, Szij Béla, Telepy Katalin, Timár Árpád és Vámosy Ferenc) 688 oldalnyi elemző szöveggel, egy külön 598 oldalas, friss szemmel válogatott, reprezentatív illusztrációkat tartalmazó kép-kötetben, 32 színes tábla, 213 szövegekőzi kép és 1222 reprodukció segítségével

tart analitikus szemlét a századforduló kora felett (önálló alfejezetet szánva a társművészeteknek); túzi körül az építészet és a képzőművészet helyét a századfordulón (nem feledkezve meg a templomok mellett a középületekről, a színházakról és könyvtárakról sem, s felölelve a fesztészeti és szobrászati műfajokon kívül a lakáskultúra, az öltözködés és a divat övezetét is); vonultatja fel a periódus művészeti életét, irányait, iskoláit, alkotóit (nem háritva el magától az ipari formatervezés, a díszlettervezés vagy fotóművészet határmezsgyéjét sem); tárgyalja a Tanácsköztársaság művészetét; és jelöli ki a századforduló magyar művészetének helyét az európai művészetben. Olvasóját a munka tematikusan, irányok és alkotók szerint áttekinthetően rendezett bibliográfiájával is eligazítja, mely többek között a századelő magyar irodalmának és képzőművészetének találkozása is kitér.

Ezt teszi a könyv egésze is. A historizmus (Benczúr Gyula, Madarász Viktor, Székely Bertalan, Than Mór, Lotz Károly, Zichy Mihály, Gyárfás Jenő, Dudits Andor), a romantikus akadémizmus (Molnár József, Keleti Gusztáv, Telepy Károly, Ligeti Antal), a realizmus (Fényes Adolf, Tornyai János, Endre Béla, Rudnay Gyula, Koszta József, Nagy István, Mednyánszky László) festészete, az új természetlátás (Hollósy Simon, Ferenczy Károly, Réti István, Thorma János, Iványi Grünwald Béla), a posztimpresszionizmus, a szimbolizmus és a szecesszió piktúrája (Rippl-Rónai József, Vaszary János, Csontváry Kosztká Tivadar, Gulácsy Lajos, Körösfői-Kriesch Aladár, Nagy Sándor), a Nyolcak avantgarde áttörése (Kernstock Károly, Czóbel Béla, Pór Bertalan, Tihanyi Lajos, Berény Róbert, Czigány Dezső, Orbán Dezső, Márfy Ödön) és az aktivisták képkompozíciója (Dénes Valéria, Galimberti Sándor, Perlrott Csaba Vilmos, Kmetty János, Máttis Teutsch János, Tihanyi Lajos, Nemes Lampérth József, Uitz Béla, Bortnyik Sándor) úgy láncolódnak sorba, ahogyan a korszak irodalmának egymást tagadó vagy emelő irányzatai és stílusirányai. A kötet a párhuzamot látja és látatja: „A századvég és a századelő magyar irodalmának íve . . . ugyancsak széles fesztávú: a népnemzeti iskola válságától, a polgári irodalom első tapogatózásától kezdve a Nyugat korszakos jelentőségén és Ady fellépésén át az aktivizmusig, az avantgarde adaptálásáig húzódik.” (42.) E felismerés igazsága Czigány Dezső telített és feszült Ady-festményéről (1907), Tihanyi Lajos megfáradt és elgyötört Ady-litográfiájáról (1918) s markánsan szerkesztett Kassák-portréjáról (1918), Beck Ö. Fülöp ifjú szívekben élő Ady-relieféről (1925 k.) vagy Rippl-Rónai József magát emésztő, tűnődő és talányos Babits-arcképéről (1923) is visszapillant. Kirajzolódik Kozma Lajos Ady-illusztrációjában (*Halálvirág a csók,*

1913) vagy Lesznai Anna könyvborítóján (Ady: *Ki látott engem?* című kötetéhez, 1914), még ha e grafikai munkák – mint Reinitz Béla Ady-dalai – a költő szakadékos mélységű és gazdagon rétegzett lírájának jobbára csak szecessziós-dekoratív vetületét teszik is érzékletessé. Ott munkál Rippl-Rónai József interieurjeinek a Babits- és Kosztolányi-regények szobabelsőit felidéző urbánus érzékenységében vagy Tornyai János tanya- és falukepeinek a Móricz-regények faluábrázolását felvetítő népi látásmódjában. Perszónálunióban él a saját irodalmi alkotásait illusztráló író, grafikus, festő és építész Kós Károly életművében és Kassák Lajos költői, képzőművészeti s kultúraszervező munkásságában, még akkor is, ha Kassák képarchitektúrákban szerkesztő konstruktivista festészete a húszas években társul expresszionista és szürrealista költészetéhez. A korszak – éppen mivel a modern magyar művészet alapjait veti meg – számos egyéb előreutalást is ismer: Koszta József *Háromkirályok* című, 1906–1907-ben készült, páratlanul finom és bensősöges festménye például a maga fa alatt ülő, világító fehér fátylas „parasztmadonná”-jával és a „subapalástú pásztor királyok” (251.), napkeleti bölcsek előtté tisztelgő-bókoló csoportjával akár kísérőképe lehetne József Attila 1929-es népi hangvételű, magyaros verselésű *Betlehemi királyok*jának.

A képzőművészeti és irodalmi mozgalmak párhuzamossága a periódus társadalmi mozgásainak irányát követi; az áramlatok rokonságában az egyénileg megélt korélmény áramlása érhető tetten; az életpályák összefonódó sorsvonalában a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság felé sodródó történelmi fejlődés vonulata tapintható ki. Az élményanyag modernizálódása, a hagyományos értékek átértékelése, az értékrendszer állandó módosulása, az elidegenedés tapasztalata s a vele szemben felvonultatható ellenerők mérlegjátéka veti felszínre ez időszak festészetének és irodalmának a művészi látásmódot, alkotómódszert és stílust meghatározóan befolyásoló közös esztétikai dilemmáját is: hogyan lehet festeni és írni, ha a művész úgy érzi, hogy a közvetlenül adott valóságnak már nincs igazsága s a vállalt s vallott igazságnak még nincs valósága? E kérdés a művészi megformálás kérdő-jelentésként jelentkezik Csontváry hatalmas és távlatos festményén, *A taorminai görög színház romjai* (1904) című képén. A voltaképpeni mondandó a háttérben kitarulkozó, narancsba játszó sárga és kék dekoratív háromszög harsányan pompás, expresszív színkontrasztja, a kozmikus távlatú, eltökélten keresett „nagy motívum”. Az előtérben azonban tüzetes részletességgel, aprólékos tárgyyszerűséggel kirajzolt romok láthatók, mintha a tárgyi világ szecessziós borzaltságú, neuraszténiás szorítással abroncsolódnék a robbanni kész érzések belső világára, mely a

nyomasztó, elhasznált a bronzot hasztalan igyekszik magáról lepattintani. A formateremtő elvek sarkítottsága és a sarkpontok közötti stílusfeszültség a Nyugat-nemzedék költészetében és prózájában is újra s újra feltűnik, és alapjává vált Karinthy irodalmi karikatúráinak, az *Így írtok ti* csúfondáros remekléseinek csakúgy mint Faragó Géza vagy Major Henrik írói magatartásokat és modorosságokat célba vevő művészi karikatúráinak (Faragó Géza: *A szimbolista*, 1900 k.; Major Henrik: *Csáth Géza, Bródy Sándor és Tóth Árpád karikatúrája a Panoptikum* című, 1913-ban közreadott torzkép-sorozatban). Tóth Árpád alkalmasint jól értette (és jól fogadta) Major Henrik róla készített karikatúráját, amikor finom szellemességgel ezt írta rá a rajzra: „Kedves Major! Hová meredt el szép szemem világa?” (449.)

Csontváry festészete nemcsak formába foglalja, kontrasztba állítja a kor ellentéteit, hanem kijelöli azokat az irányokat is, amelyekben a kor kísérletet tett az ellentétek leküzdésére. A *Taormina*-kép előterének (vagy a *Vihar a Nagy Hortobágyon* hídpilléreinek) tárgyyszerű részletezése, ha önállósul, a naturalizmus irányában egyneműsítheti a látványt. Ugyane képek pompás kék–sárga–narancs színkontrasztja – csakúgy mint a *Fohászokodó Üdvöztető* vagy *A Panaszfal bejáratánál Jeruzsálemben* című kép kifejezően torzított alakosra – az expresszionizmus felé mutat. A *Taormina*-pannó monumentális háttérének egymásba ékelődő háromszögei, a sárga és kék komplementer színekhez egymást kiegészítő mértani formákat társító síkjai a Nyolcak és az aktivisták geometrizáló törekvéseire s a későbbi konstruktivizmusra és kubizmusra utalnak előre. A *Sétakocszás Athénben újholdnál*, a *Hídon átvonuló társaság* vagy a *Tengerparti sétalovaglás* impresszionisztikusan mesészerű, álom- és látomászerű atmoszférával teremt egynemű közeget. A két összefoglaló remekmű, a *Magányos cédrus* és a *Zarándoklás a cédrusokhoz Libanonban* valóság és igazság, kép és képzelet, látvány és látomás korszakos kettősségét szürrealisztikus felhangú, mítikus szimbolizmusban oldja fel: a valóságot a belső igazságnak, a képet a képzeletnek, a látványt a látomásnak a szimbolista mozgalom jelképteremtő erejével rendeli alá. Sikerének feltétele, hogy e jelkép – a festészetben és költészetben egyaránt – nem elsősorban annak jele, aminek képe, hanem kivált annak képe, aminek jele.

A korszak festészete tehát mintegy vizuális élménybe fordítja át a periódus irodalmának törekvéseit, stílusirányait, módszereit. Ezt teszi akkor is, amikor a Nyugatosok és az utánuk következő nemzedék messze világító irodalmi teljesítményével egybevethetően Mednyánszky Lászlótól Koszta Józsefíg vagy Ferenczy Károlytól Egy Józsefíg más-más módon és fokon, de egyként magas szinten áthidalja valóság és igazság ellentétét, és modern realista összefoglalást ér el.

Németh Lajos könyvének, a népes szerzőgárdának nem legkisebb érdeme, hogy ez egyetemes értékeket teremtő modern szintézist szempontjaival és sugallataival egyaránt a figyelem fókuszába állítja. Megteheti: komparatív kötete maga is modern szintézis. (Akadémiai Kiadó; 1981.)

EGRI PÉTER

A MAGYAR IRODALOM SVÉDORSZÁGBAN

Maria Müller és Thomas Kertész *Ungersk skönlitteratur i svensk översättning. 1845–1978* (Magyar szépirodalom svéd fordításban) c. 1980-ban Svédországban megjelent bibliográfiája régóta esedékes összegzés eredményeit tartalmazza. A munka az 1845–1978 közötti fordításirodalmat gyűjti össze a teljesség igényével.

A bibliográfia mindenekelőtt az antológiákat, a monográfiákat ill. a könyvformában kiadott egyes műveket vonultatja föl, de részletes képet nyújt az időszaki kiadványokban megjelent és a témába vágó, egyéb írásokról is. A szerzők külön fejezetet szentelnek a magyar irodalomról svéd nyelven publikált áttekintő jellegű cikkeknek, tanulmányoknak.

A függelékben (mintegy 40 oldalon) magyar írók svéd színpadokon ill. a rádióban elhangzott darabjait találhatjuk, valamint azoknak a magyar szépirodalmi műveknek a felsorolását, amely svéd filmfeldolgozások alapjául szolgáltak. A zárófejezet Svédországban élő magyar írókat és néhány magyar származású műfordítót mutat be.

A bibliográfia összeállításában egészséges, előreívő szakmai kíváncsiság és be nem vallott, de tagadhatatlan kultúrmissziós cél vezette a szerzőket: „Szándékunk az volt, hogy széles képet nyújtsunk a magyar szépirodalom – elvben lehetséges – helyéről a svéd kulturális életben... Tudjuk, milyen kevéssé ismerik a tájékozott olvasók a magyar irodalmat Svédországban. Ezért fontos növelni az ismereteket a Svédországban fordításban hozzáférhető magyar művekről” (VII. o.). A terjedelmes bevezető tanulmány legérdekesebb része a svéd fordításban már megjelent magyar művek és a magyar irodalom egészének viszonyát szolgálja. A statisztikai adatok teljességgel nem tükrözhetik ugyan az irodalmi értékeket, de fontos információkkal szolgálhatnak. A bibliográfia fő része 427 címet sorol fel, ebből 136 önálló kiadvány (5 magyar műveket tartalmazó antológia és 131 mű pedig egyes szerzőktől származik). A melléletek három részben 82, 10, 106 címet tartalmaznak, összesen tehát 198-at.